

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת לך לך, תשס"ד
מספר 521מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"אמרי נא אחתי את"

בפרשת לך-לך מתחילים סיפורי האבות (והאימהות!) המתרכזים בעיקר במאבקים על המשכיות המשפחה ועל ההתנחלות בארץ ישראל. מאבקים אלה למען הישרדות פיזית ורוחנית היו קשים ומורכבים, וחלק מהצעדים שננקטו לצורך זה ע"י האבות, שנויים במחלוקת בין המפרשים. כבר בפרשתנו אנו נתקלים במה שנראה כבעיה מוסרית חמורה. ברדתם מצרימה, אברהם מבקש מאשתו לומר שהיא אחותו!:

"אמרי נא אחתי את – למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך" (יב:יג).

הרמב"ן (בפירושו לפרק יב:ו) מבקר מעשה זה של אברהם, בעיקר מבחינה **אמונית**: ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת כמכשול עוון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלוקים כח לעזור ולהציל.

אך כבר הרד"ק (יב:יב) דחה את ביקורתו של הרמב"ן בדברים ברורים: ראוי לכל צדיק שלא יסמוך במקום סכנה על הנס וישמור עצמו בכל תחבולה אשר יוכל. ועל זה אמר שלמה: 'אשרי אדם מפחד תמיד' (מש' כח:יד) וכן אמרו רבותינו ז"ל שאין ראוי לסמוך על הנס. אברבנאל, בהקדמתו לפרק י"ב, מדגיש בשאלותיו את ההיבט **המוסרי**, ותמה כיצד הפקיר אברהם את שרה אשתו:

השאלה הי"ג במאמר אברהם לשרה ו'הרגו אתי, ואתך יחיו. אמרי נא אחתי את למען ייטב לי בעבורך'. ומי האיש המעלה שיבחר בחיים עם קלון נמרץ כזה ויבקש תועלת והטבה בהיות אשתו מזנה עם אחרים. ויותר ראוי היה שיבחר במות לבלתי עשות נבלה.

פרשנים מאומות העולם – ובעיקר אלה שנתנו בפירושיהם ביטוי לגישות אנטישמיות – מחדדים את השאלה עוד יותר, והופכים אותה מנושא הטעון בירור, לאמירה ביקורתית חריפה. וכך כותב אחד הפרשנים בפירושו (בתרגום):¹

מתוך נבלות מבישה מפקיר אברהם את אשתו לתאוות שליט זר ומעסק מטונף זה הוא מבקש להפיק תועלת חומרית.

תשובה חלקית למעשה התמוה הזה נמצאת בתשובתו של אברהם לאבימלך (כ:יא-יב): "ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת א-להים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי. וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי, ותהי לי לאשה".

אברהם מסביר שיש כאן עניין של פיקוח נפש – והרי חייו וכבוד אשתו בסכנה – הואיל ואין נשמרים שם עקרונות בסיסיים של התנהגות מוסרית אנושית ("אין יראת א-להים במקום הזה").²

¹ H Holzinger, Genesis, KHC zum Alten Testament, Freiburg i.B.1898, P.139.

והשווה לעניין זה גם את דברי מ"ד קסוטו, **מנח עד אברהם**, ירושלים תשי"ג, עמ' 238.

² על 'יראת אלוהים' כמונח הרומז להתנהגות אנושית, ראה נ' ליבוביץ, **עיונים בספר שמות**, ירושלים תש"ל, עמ' 32 – 33. והשווה נ' ליבוביץ, "יראת ה' בחומש בראשית", דעות כ (תשנ"ד), עמ' 67 – 69.

כמו כן מדגיש אברהם שדבריו הם אמת, כאשר הקרבה המשפחתית שביניהם מאפשרת לכוונתם אח ואחות, כמו שלט אחיינו של אברהם נקרא 'אח'.³

אך בתשובה זו אין עדיין הסבר מלא לשאלה איך ניתן להסביר שאברהם הפקיר לכאורה את אשתו למען בצע כסף. אברבנאל עצמו עונה על שאלה זו (בפירושו לפס' י, בשם הר"ן):
כאשר תאמר שהיא אחותו יקווה כל אחד שיסכים אברם לתת לו לאשה ע"י מתנות ולא יתרגוהו, כי יחשבו שלכך הביאה, להשיאה לאחד מנכבדי הארץ. וחשב אברם שלא יקחוה פתאום, אבל ישאו ויתנו עמו במתן ימים רבים.

אברהם ידע שהמצרים לא ימנעו עצמם מלהרוג בעל כדי לזכות באשתו היפה, אך לפי המוסכמות של הימים ההם לא ייקחו אישה בלי הסכמת אביה או אחיה (כמו במקרה של רבקה ודינה). לפיכך תכנן אברהם לדחות את 'חיוזור' המצרים אחרי 'אחותו' עד לשובו ארצה. תכניתו של אברהם לא צלחה, כי המלך – שהוא מעל החוק – רצה בעצמו לקחת את שרה לביתו, "ולא עלה על לב אברהם שהמלך יקחה לו לאשה" (אברבנאל שם).⁴

למקרה חריג זה אין התחבולה של אברהם יעילה, ועל כן, כדי למנוע חטא, מגלה שרה לפרעה שהיא אשת איש ושהנגעים באו עליו בגללה: "וינגע ה' את פרעה נגעים גדלים ואת ביתו על דבר שרי אשת אברם" (יב:יז). "על דבר" – על ענין שרי באו הנגעים, והמדרש (בבראשית רבא מא, ב) מוסיף שבגלל דיבור שרי ידע פרעה את סיבת הנגעים:⁵ "על דבר שרי אשת אברם", שהייתה אומרת לו: אשת איש אני ולא היה פורש".

על הטענה המרושעת שאברהם הפקיר את אשתו למען בצע כסף כבר השיבו המפרשים (רד"ק, שד"ל ועוד) שאפילו ממלך סדום לא רצה אברהם לקבל כסף, ומכאן שאיננו רודף בצע. מכל האמור יוצא שאברהם ושרה ביקשו להציל את עצמם באמצעות תחבולה פשוטה ומובנת, אך כשזו לא יכלה לפעול עוד, גילו את האמת תוך ציפייה לעזרה משמים.

נראה שדרכו של אברהם ישרה בעיני התורה, שכן שלוש פעמים מסופר בספר בראשית סיפור מקביל: שרה – פרעה (בר' י"ב); שרה – אבימלך (בר' כ); ורבקה – אבימלך (בר' כ"ו). בכל המקרים נאמר על האישה 'אחותי היא', וכשהמורם מעם רוצה לקחתה, רק מעשה של השגחה עליונה מציל אותה.

יתרה מזו, כבר רד"ק הזכיר פרשה דומה: שמואל התבקש ע"י ה' ללכת ולמשוח את בן ישי, אך הוא חשש: "איך אלך – ושמע שאול והרגני" (שמו"א טז:ב). ה' לא ביטל את חששו של שמואל, אלא הציע פתרון: "ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך ואמרת: לזבח לה' באתי" (שם ג). ה' בעצמו הציע תחבולה, ואכן אין סומכים על הנס.

האמרה המפורסמת שלידתה בציניות: "אלוקים עוזר למי שעוזר לעצמו", נהפכת לכלל אמוני מרכזי בסיפורי בראשית, וכולם פועלים על פיו.⁶

ד"ר גבריאל ח' כהן
המחלקה לתנ"ך

³ "כי אנשים אחים אנחנו" (בר' יג:ח); "וישמע אברהם כי נשבה אחיו" (בר' יד:יד).

⁴ כדאי בהקשר זה גם לזכור ששרה הייתה בימים ההם בת שישים וחמש שנה.

⁵ והשווה בעניין זה את דבריו של י' ברקאי, "על דבר שרי", דף שבועי לפרשת לך לך, תשס"ג.

⁶ תופעה מעניינת בפרשנות המקרא היא, שבכל הפרשיות המורכבות מבחינה מוסרית מאשימים תמיד את האבות והאימהות בלי להתחשב די בהקשרי העניינים ובנסיבות שהביאו אותם לפעול כפי שפעלו. אצל מפרשי פרשתנו אין כמעט ביקורת על ההתנהגות המוסרית הפגומה של המצרים, המוכנים להרוג זרים חפים מפשע כדי לזכות בנשותיהם – מה שאילץ את אברהם לחבל תחבולות להצלתו ולהצלת אשתו. בסיפור אחר בפרשתנו, בתיאור העימות שבין שרה להגר, מוצאים מפרשים רבים פגם קשה בהתנהגותה של שרה כלפי הגר, בלי להתעכב כלל על הסיבה – רצונה של הגר לערער את מעמדה של שרה בביתה: "ותרא הגר כי הרתה ותקל גברתה בעיניה" ! וכך גם בעניין הצעת שרה לגירוש ישמעאל לאחר שראתה אותו "מצחק".

נראה שחוסר האיוון בשיפוט המוסרי בפרשיות הקשורות לעם ישראל ביחסיו עם אומות העולם קיים לאורך כל ההיסטוריה היהודית ועד היום הזה. סדנת דארעא חד הוא.

הדרך מופץ בחסות קרן הנשיא לתורה ולמדע